

synspunkter. Man undrer sig også noget over manglende henvisninger til nyeste danske fremstillinger af bl.a. den danske og den jødiske oplysningsbevægelse, af jødefejden og andet, ligesom det er uforståeligt, at en bog af denne art ikke er forsynet med et personregister. Men det forrykker ikke konstateringen af, at der er tale om et særdeles vægtigt, kildebaseret værk med talrige nye oplysninger, som klart indkredser den tankeverden, hvor de nævnte politikere og deres modstandere befandt sig.

Martin Schwarz Lausten

Christine Weide

Georg Spalatins Briefwechsel. Studien zu Überlieferung und Bestand (1505-1525). Leucorea-Studien zur Geschichte der Reformation und der Lutherischen Orthodoxie 23. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt 2014. 293 s. € 48.

Georg Spalatin havde et meget stort netværk af humanister og reformatorer, som han førte en omfattende brevvæksling med. Det samlede antal udgør omkring 2000 breve, men forf. samler sig her om korrespondancen fra de nævnte år. Det kan der være god mening i, for i 1525 døde hans arbejdsgiver kurfyrste Frederik den Vise. Spalatin blev sognepræst og senere superintendent i Altenburg. Med solid baggrund i humanistiske og juridiske studier fungerede han hos kurfyrsten som opdrager af børnene, oversætter, historiker, opbygger af Wittenbergs universitetsbibliotek, rådgiver og geheimesekretær, diplomat, hofprædikant. I den nøgleposition, han indtog, samledes alle tråde. Vigtigst her var kontakten med Luther, som fra o.1514 udviklede sig til et venskab. Han formidlede forbindelsen mellem Luther og kurfyrsten og fremmede reformationens sag i en grad, som næppe kan overvurderes.

En udgivelse af hans brevvæksling er en oplagt opgave, og denne bog er et forstudie til selve udgivelsen engang. Der bringes her en oversigt over 995 breve, heraf ca. 150 utrykte, fra de nævnte år. I skemaform oplyses om hvert enkelt modtager, afsender, dato, findested og evt. tryk. Blandt brevene fra eller til de 104 korrespondenter udgør brevvækslingen med Luther og Melancthon næsten halvdelen, langt de fleste fra Luther. Forf. oplyser meget detaljeret om tidligere udgivelser, Spalatins egne omhyggelige samlinger, brevenes "overlevelseshistorie", ligesom de arkiver opregnes, hvor brevene nu findes.

Bogen, som er en dissertation fra Christian-Albrechts Universitet i Kiel (2011) giver således indtrykket af at være et omhyggeligt arbejde. Skade blot, at dette ikke uden videre er tilfældet. Forf. anfører i fortegnelsen tre breve fra ekskonge Christian d. 2. til Spalatin fra april og maj 1524, hvoraf et er utrykt. Hun har således kunnet se, at der var en kontakt mellem de to. Det nævner hun også et par gange på grundlag af de tre nævnte breve, men det er besynderligt, at hun ikke har forfulgt dette spor. Blandt de arkiver og biblioteker, som hun har forespurgt om Spalatiniana og ikke fundet noget, nævner hun "Kopenhagen (Universitätsbibliothek)" (s. 98). Det er uklart, hvad der menes, formentlig Det Kgl. Bibliotek, men hvorfor har

forf. ikke spurgt Rigsarkivet, København, eller er blevet henvist dertil? Det ville dog være mere oplagt. I Rigsarkivet findes en samling originale breve fra Spalatin på 15- 20 stykker, alt efter om man medregner nogle udaterede "tidender". Mindst 13 er skrevet til Christian d. 2., 4 til Cornelius Scepper. Brevene er privatbreve, de viser Spalatins omhu for den til evangelisk tro nyomvendte ekskonger, og de indeholder en række oplysninger om Luther og reformationens sag. Nogle af brevene, men ikke alle, er tilmed trykt i flere af bindene i *Diplomatarium Norvegicum*, i C.F. Allens *Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiørn den Andens og Frederik den Førstes Historie*, Kbh. I, 1854. Jeg har i min *Christian d. 2. mellem paven og Luther*, 1995, gjort opmærksom på disse breve (s. 69) og aftrykt et af dem (16/10 1524, s. 480). Alt dette materiale kender forf. ikke.

Martin Schwarz Lausten

James Carleton Paget & Joachim Schaper (red.)

The New Cambridge History of the Bible. Volume I. From the Beginning to 600. Cambridge: Cambridge University Press 2013. XXVII + 979 s. £ 125/\$ 190.

Nu foreligger også bind 1 af denne nye udgave, hvoraf bind 2 udkom i 2012. De 37 kapitler falder i fem afdelinger (Language, Writing Systems and Book Production; The Hebrew Bible and Old Testaments; The New Testament; Biblical Versions other than the Hebrew and the Greek og The Reception of the Bible in the Post-New Testament Period). Denne gang må man her undvære en sammenfatning af gangen i bindet, idet et kort forord dog redegør for ændringer i forhold til førsteudgaven.

De mellemliggende 40 år fornemmes ikke mindst i holdningen til GT. Det drejer sig om dels E. Ulrichs behandling af GT's tekst og dens overlevering, dels J. Schapers redegørelse for den Hebraiske Bibels 'literary history', der – naturligt nok – er båret af forfatterens helhedsforståelse. Her er enhver tanke om en 'grundtekst' forladt til fordel for forestillingen om en lang overleveringsproces, der fører os ned i persisk-hellenistisk tid. Denne proces fortsætter siden i rabbinsk eksegese, aramæiske targumer, Dødehavsskrifter og jødisk græsk-sproget litteratur, der omhandles i hvert sit kapitel. Som noget nyt behandles Septuaginta selvstændigt. Undervejs er der også kapitler om GT's kanondannelse og det 'apokryfe' GT samt udførlige drøftelser af spørgsmålene om den skriftlige overleverings forhold til Jerusalems tempel samt om den politiske og juridiske brug af Skriften. I et spændende, men noget teknisk kapitel, også fordi det er udstyret med et vanskeligt dechifrerbart forkortelsessystem, erklærer Emanuel Tov under overskriften 'Modern editions of the Hebrew Bible', at hvad angår det tekstkritiske, må der ofres samme opmærksomhed på LXX som på den masoretiske tekst. Ja, denne 'veteran' bekender ligeud, at "now more than ever it seems to me that there never was an 'archetype' or 'original text' of most scripture books" (380).